

Nederlands Tijdschrift voor Kerk en Recht, Bijdrage, 3(2009), 41-52

Kleine kerken en het burgerlijk recht

L.C. van Drimmelen¹

1. Inleiding

Deze bijdrage is een verhandeling over de burgerrechtelijke rechtspositie van kleine kerkgenootschappen.

Het gaat in het bijzonder om kerkgenootschappen die geen onderdeel zijn van een bovenplaatselijke kerkelijke organisatie - zoals de Rooms-Katholieke Kerk in Nederland of de Protestantse Kerk in Nederland - maar ook niet behoren tot een lichaam waarin kerkgenootschappen zich hebben verenigd - zoals de Christelijke Gereformeerde Kerken of de Unie van Baptistengemeenten - maar niettemin kerkgenootschap zijn in de zin van art. 2 van Boek 2 van het Nederlandse Burgerlijk Wetboek. Het zijn geloofsgemeenschappen zonder enig bovenplaatselijk verband. Ze duiden zichzelf aan als parochie, kerk of gemeente. In deze bijdrage worden zij hierna aangeduid als 'kleine kerken'.

Het is niet mogelijk een complete lijst van deze kleine kerken te geven, omdat er nogal wat bij zijn die een vluchtig bestaan leiden. Naar mijn persoonlijke taxatie gaat het om enige honderden op dit moment in Nederland aanwezige kleine kerken. Het merendeel daarvan wordt gevormd door migranten, afkomstig uit Afrika, het Caraïbisch gebied, Azië of elders. Deze geloofsgemeenschappen worden in dit artikel aangeduid als 'migrantenkerken'.² Dat kunnen gemeenten zijn die behoren tot een groter kerkverband, maar veel migrantenkerken staan als 'kleine kerk' geheel en al op zichzelf. Een zestigtal heeft zich aangesloten bij de vereniging SKIN.³

2. Rubricering

¹ Drs. L. C. van Drimmelen is kerkjurist en adviseur van de vereniging SKIN.

² Voor het begrip 'migrantenkerk' zie Sjoukje Wartena, Migrantenkerken, definities, evaluaties en alternatieve benaderingen in: Hans Euser, Karljijn Goossen, Matthias de Vries en Sjoukje Wartena, Migranten in Mokum, VU Amsterdam 2006.

³ Deze te Amersfoort gevestigde vereniging is geen lichaam waarin kerkgenootschappen zich hebben verenigd als bedoeld in art. 2:2 BW maar een burgerrechtelijke vereniging, ingeschreven in het handelsregister van de Kamer van Kophandel te Utrecht. Artikel 3, lid 1 van de statuten luidt: *De vereniging heeft ten doel: het door onderling contact en gezamenlijke actie van bij de vereniging aangesloten christelijke geloofsgemeenschappen elkaar steunen bij het zoeken en vinden van een zodanige plaats in de Nederlandse samenleving, dat zij de mogelijkheid hebben als kerk of als kerkelijke gemeente in de Nederlandse samenleving te functioneren.*

De kleine kerken zijn te rubriceren naar land van herkomst. Ze zijn echter ook te rubriceren aan de hand van de wijze waarop zij zich hebben georganiseerd.

2.1 *Drie modellen*

Het is gebruikelijk daarvoor drie modellen⁴ te hanteren, elk aangeduid met een dubbelterm:

episcopaal-hiërarchisch, *presbyteriaal-synodaal* en *congregationeel-independent*. In elk van deze drie termen gaat het in het eerste deel om een karakterisering van de organisatie van de plaatselijke gemeente en in het tweede deel om een karakterisering van de bovenplaatselijke organisatie. Het laatste is niet van toepassing omdat onze aandacht uitgaat naar kerken zonder bovenplaatselijk verband, zij het dat al deze kleine kerken ongewild of bewust ‘independent’ zijn, onafhankelijk van enige andere plaatselijke of bovenplaatselijke geloofsgemeenschap. Er valt in dit artikel slechts te karakteriseren aan de hand van de begrippen *episcopaal*, waarbij de leiding van de geloofsgemeenschap principieel éénhoofdig is (de episcopus), *presbyteriaal*, waarbij de leiding van de gemeente is toevertrouwd aan een kerkenraad (het presbyterium) of een daarmee vergelijkbaar bestuur zoals een comité, en *congregationeel*, waarbij de fundamentele beslissingsbevoegdheid ligt in handen van de vergadering van gemeenteleden (de congregatio). Het gaat dus om drie typen die met enige vrijmoedigheid aangeduid kunnen worden als autocratisch, aristocratisch en democratisch.

2.2 *Voorbeelden*

Een voorbeeld van de eerstgenoemde categorie is de Oud Episcopaal-Katholieke Kerk te Breda. De parochies of gemeenten die tot deze categorie behoren zijn waarschijnlijk op de vingers van één hand te tellen. Het op zichzelf staan van deze geloofsgemeenschappen is ook moeilijk te rijmen met de daarin gangbare opvattingen omtrent het kerk-zijn. Men spreekt dan ook van een noodsituatie.

Een voorbeeld van de tweede categorie is de Vrije Oud-Gereformeerde Gemeente te Oldenbroek. Tot deze categorie behoren enkele tientallen gemeenten.⁵

De derde categorie is veel omvangrijker; we moeten denken aan een paarhonderd zelfstandige gemeenten. Een voorbeeld is de Vrije Baptisten Gemeente te Papendrecht.⁶ Het veel vaker voorkomen van zelfstandige

⁴ L. C. van Drimmelen, Typen van kerkelijke organisatie in L. C. van Drimmelen en T. J. van der Ploeg (red.) Kerk en Recht, Utrecht 2004.

⁵ Een poging tot inventarisatie wordt gedaan op www.refoforum.nl.

⁶ Een poging tot inventarisatie van in Nederland aanwezige zelfstandige congregationale gemeenten wordt gedaan op www.kerkenregister.nl.

gemeenten van dit type is te verklaren door het gegeven dat independent zijn ecclesiologisch inherent is aan het congregationalisme.

Nog groter is het aantal zelfstandige gemeenten, die gevormd worden door meestal Engelsprekende immigranten.⁷

3. Kerkgenootschappen

3.1 Definitie

Het is niet in elk voorkomend geval eenvoudig vast te stellen of het gaat om een kerkgenootschap in de zin van art. 2:2 BW.⁸

Als kenmerkend voor een kerkgenootschap wordt over het algemeen gezien;

- a. een personensubstraat;
- b. een bij de betrokkenen aanwezige gemeenschappelijke religieuze overtuiging;
- c. een gezamenlijk in praktijk brengen van die overtuiging;
- d. de uitgesproken wil om een kerkgenootschap te zijn.

Ik zou daar aan toe willen voegen:

- e. het hebben van een statuut.

Een door ieder aanvaarde definitie van een kerkgenootschap is niet te geven omdat elk van de genoemde kenmerken nadere precisering vraagt.

Bovendien blijkt het moeilijk elk van de genoemde kenmerken daadwerkelijk toe te passen.⁹

3.2 Personensubstraat

Betekent het hebben van een personensubstraat dat er een concreet bijgehouden ledenbestand is? Een heleboel zgn. migrantenkerken hebben geen ledenlijst. Zij vinden een dergelijke concretisering en aanwijsbaarheid van de gemeente overbodig. Men ziet wel wie er aan de activiteiten van de gemeente deelneemt. Het is immers niet aan mensen om

⁷ Een (in 2001 opgesteld en laatstelijk in 2005 bijgewerkt) overzicht wordt geboden in A. P. van der Broek, Ieder hoorde in zijn eigen taal, uitgave van de vereniging SKIN te Amersfoort.

⁸ T. J. van der Ploeg, De kerken in het privaatrecht in: L. C. van Drimmelen en T. J. van der Ploeg (red.) Kerk en Recht, Utrecht 2004.

⁹ Een geanonimiseerd voorbeeld uit de praktijk: Een arbeidsmigrant uit een Afrikaans land zoekt werk, maar zonder succes. Het enige talent waar hij over beschikt is dat hij van de tongriem gesneden is. Hij plaatst in een huis-aan-huisblad een advertentie en begint een kerk – eerst in een huiskamer en daarna in een parkeergarage. Aanvankelijk vormt zich een kleine groep belangstellenden – later de kerngroep - maar in de loop van een jaar sluiten zich enige tientallen tot honderd mensen aan. Zij laten zich aanspreken door de prediking van de self-made ‘preacher’. Onder zijn leiding worden activiteiten georganiseerd zoals ‘kerkdiensten’ met Bijbellesing, Bijbeluitleg, zang en dans. De onkosten worden gedekt door een collecte. Daaruit worden de garagehuur en het onderhoud van de ‘preacher’ betaald.

Hebben we hier te maken met een kerkgenootschap in de zin van art. 2:2 BW?

te bepalen wie tot de gemeenschap van Christus behoort en wie daar buiten staat. Bovendien vreest men dat door een accurate ledenadministratie uitgeprocedeerde en ondergedoken asielzoekers te gemakkelijk traceerbaar worden.¹⁰

3.3 *Gemeenschappelijke religieuze overtuiging*

Een gemeenschappelijke religieuze overtuiging wordt doorgaans neergelegd in een geschreven geloofsbelijdenis. Er zijn echter geloofsgemeenschappen die daar bewust vanaf zien. Men beroept zich op de Bijbel als Gods Woord, maar daar wil men niets aan toevoegen. Immers, een geschreven confessie sluit in maar sluit ook uit. Wie die confessie niet onderschrijft hoort er niet bij. Juist daarom zien bepaalde geloofsgemeenschappen ervan af om dat, wat men gelooft, in een formule vast te leggen, want men kan toch moeilijk op grond van door mensen bedachte bewoordingen vaststellen wie tot de gemeente behoort en wie niet. Met door mensen bedachte samenvattingen van de inhoud van de Heilige Schrift loopt men de Heilige Geest voor de voeten.

3.4 *Gezamenlijke praktisering*

Gezamenlijke praktisering van de gemeenschappelijke religieuze overtuiging gebeurt in kerkdiensten, geloofsonderricht, persoonlijke aandacht in de vorm van bezoekwerk en in de vorm van armenzorg. Op deze wijze kan de gemeenschappelijke religieuze overtuiging ook worden geëxpliciteerd. Niet altijd is even duidelijk of gesproken kan worden van gezamenlijke activiteiten, bij voorbeeld als de zo-even genoemde activiteiten vrijwel uitsluitend worden uitgevoerd door een voorganger of een kleine groep die leiding geeft aan de gemeente, terwijl de overige betrokkenen slechts passief betrokken zijn. Zo'n gemeente krijgt dan wat weg van een winkel waarin tegen betaling al of niet door middel van een collecte religieuze ervaring zoals troost en bemoediging wordt geboden. Kan men dan nog spreken van gezamenlijk in praktijk brengen van de gemeenschappelijke religieuze overtuiging?

3.5 *Kerkgenootschap willen zijn*

Doorgaans zijn religieuze gemeenschappen kerkgenootschap. Maar niet elke religieuze groep kiest daar voor. Bepaalde geloofsgemeenschappen zien zichzelf als beweging. Het werk van de Heilige Geest is niet te institutionaliseren, zegt men dan. Dat werkt verstarring in de hand. Men ziet dan af van de voordelen die het zijn van kerkgenootschap naar art. 2:2 BW biedt zoals: de vrijheid om zichzelf te organiseren naar eigen ecclesiologisch inzicht, de mogelijkheid van oprichting zonder notariële acte, bepaalde belastingvoordelen. Om toch rechtspersoonlijkheid te

¹⁰ Over de kwantificatie van migrantenkerken zie: Hans Euser, Aantallen migrantenchristenen en hun kerken, in: Migranten in Mokum, Amsterdam 2006.

verwerven neemt men nogal eens de uiterlijke gedaante aan van een vereniging of een stichting. Het is duidelijk dat geloofsgemeenschappen die geen kerkgenootschap willen zijn, maar een andere mogelijk benutten om rechtspersoonlijkheid te hebben, geen kerkgenootschap zijn.¹¹

3.6 *Het hebben van een statuut*

Wat in art. 2:2 BW aangeduid wordt als ‘statuut’ waardoor een kerkgenootschap wordt geregeerd, wordt in het kerkelijk spraakgebruik ‘kerkorde’ genoemd. Kerkgenootschappen zijn bij het opstellen en wijzigen van haar kerkorde vrij, omdat deze samenhangt met de geloofsopvattingen van de betreffende geloofsgemeenschap. De in de grondwet vastgelegde vrijheid van godsdienst en de vrijheid om de godsdienst in gemeenschap met anderen vrij te belijden, verhindert de staat kerkgenootschappen voor te schrijven hoe zij georganiseerd dienen te zijn. De in Boek 2 BW opgenomen voorschriften voor privaatrechtelijke rechtspersonen gelden dus niet voor kerkgenootschappen. Niettemin wordt ervan uit gegaan dat kerkgenootschappen als rechtspersonen kunnen deelnemen aan het burgerrechtelijk rechtsverkeer. Dat betekent op zijn minst dat een kerkgenootschap de besluitvorming en de vertegenwoordiging geregeld dient te hebben. Maar hoe moet het als een geloofsgemeenschap dat heeft nagelaten omdat men het niet juist vindt een kerkorde op te stellen? Men heeft dan tegen een vastgestelde kerkorde hetzelfde bezwaar als tegen een geformuleerde en vastgestelde geloofsbelijdenis. Maar dat maakt het een geloofsgemeenschap onmogelijk om als rechtspersoon te functioneren. In de praktijk gaat het dan zo dat natuurlijke personen de gewenste rechtshandelingen verrichten zoals het sluiten van een huurcontract, het opdracht geven aan een ambachtsman, het openen van een bankrekening. Die rechtshandelingen worden dan niet verricht namens de geloofsgemeenschap. Degene die als natuurlijk persoon optreedt ten behoeve van de geloofsgemeenschap, waarbij hij betrokken is, is, omdat vertegenwoordigingsbevoegdheid ontbreekt, persoonlijk aansprakelijk. Maar kan in een dergelijk geval gesproken worden van een kerkgenootschap naar art. 2:2 BW?

3.7 *Christelijk*

Kerkgenootschappen zijn niet per definitie christelijk. Toen het begrip gevormd werd, paste de wetgever het toe op alle destijds in Nederland aanwezige geloofsgemeenschappen, dus ook de Joodse. Niettemin is het woord ‘kerk’ typisch christelijk. Etymologisch komt het van het Griekse ‘*kuriakon*’ dat letterlijk ‘huis van de Heer’ betekent. Evenals ‘de dag des Heren’, de eerste dag van de week, de dag van de opstanding van Christus uit de dood, kende men vanouds ‘het huis des Heren’, het gebouw waarin

¹¹ T. J. van der Ploeg t. a. p

de christelijke gemeente op de dag des Heren samenkomt. De term ging vervolgens over op de christelijke gemeente zelf.

De term ‘kerkgenootschap’ kwam op in de tijd dat men een geloofsgemeenschap zag als een vereniging, ontstaan door de vrijwillige aansluiting van de geloofsgenoten en geleid door een bestuur. In kerkelijke kring spreekt men liever van ‘kerkgemeenschap’.¹²

Afgezien van het bestaan van Joodse kerkgenootschappen gaat het in de praktijk, wanneer sprake is kerkgenootschappen, uitsluitend om christelijke geloofsgemeenschappen. Alleen de christelijke religie is zo concreet geïnstitutionaliseerd in kerkgemeenschappen als het geval is.¹³

Andere religies, zoals de Islam of het Hindoeïsme, kiezen voor de facilitering van de gezamenlijke uitoefening van hun godsdienstige activiteiten voor het oprichten van een stichting of vereniging als bedoeld in art. 2:3 BW.

3.8 *Vereniging of stichting*

Ook migrantenkerken nemen nogal eens de uiterlijke gedaante aan van een vereniging of een stichting. Dit is te zien als een noodoplossing. Deze kleine kerken worden meer dan eens met de vraag van notarissen en van bankfunctionarissen geconfronteerd of zij kunnen aantonen een kerkgenootschap naar art. 2:2 BW te zijn. Zij krijgen herhaaldelijk het advies een vereniging of een stichting op te richten om als geloofsgemeenschap deel te kunnen nemen aan het burgerrechtelijk rechtsverkeer en persoonlijke aansprakelijkheid van hen, die namens de geloofsgemeenschap optreden, te vermijden. Het gewaad van de vereniging of van de stichting hangt dan om de geloofsgemeenschap heen als een mantel die haar niet past. Men gedraagt zich ook niet in overeenstemming met de statuten van de vereniging of de stichting. In een geloofsgemeenschap die de vorm van een stichting aannam wordt doorgaans wel een ledenvergadering gehouden om de leden van een leidinggevend orgaan te kiezen. En in een geloofsgemeenschap die de vorm van een vereniging aannam worden de leden niet altijd betrokken bij het vaststellen van het beleid door het leiding. Evenwel dient te worden vastgesteld dat we in deze gevallen niet te maken hebben met kerkgenootschappen in de zin van art. 2:2 BW maar met verenigingen of stichtingen als bedoeld in art. 2:3 BW. Zij vallen buiten het bestek van deze verhandeling.

3.9 *Identificatie*

De meeste migrantenkerken in Nederland kampen met allerlei problemen, waarvan de grootste zijn:

¹² L. C. van Drimmelen, Kerkgenootschap in: G. Harinck e. a. (red.), Christelijke Encyclopedie, Kampen 2005.

¹³ L. C. van Drimmelen, De ware vrijheid luistert naar de wetten in: M. L. van Wijngaarden en K. Zwanepol (red.) Bevrijding en Vrijheid, Woerden 1998.

- hoe vind je een ruimte om kerkdiensten te houden?
- hoe krijg je met je collecteopbrengsten toegang tot het Nederlandse financiële verkeer?

De meeste migrantenkerken in ons land houden hun kerkdiensten in bedrijfsruimtes, kantoren, gymnastieklokalen, huiskamers, parkeergarages enz. als ze geen onderdak krijgen in kerkgebouwen van de van oudsher in Nederland gevestigde kerkgemeenschappen.¹⁴

De invoering van de Wet Identificatie bij Dienstverlening van 1993¹⁵ maakte het er niet gemakkelijker op. Hoe kan een bankemployé aan het loket van een bankinstelling een kerkgenootschap identificeren? Verwijzing naar een register dat bijgehouden wordt door een Kamer van Koophandel is niet mogelijk, want die registreert tot nu toe geen kerkgenootschappen. RK-parochies en gemeenten die behoren tot de PKN kunnen desgevraagd verwijzen naar een landelijk centraal bureau. Maar dat hoeft zelden omdat die parochies en gemeenten al sinds jaar en dag bestaan en allang een bankrekening hebben. Maar een migrantenkerk, bestaande uit slechts één gemeente, heeft die mogelijkheid niet. En aan een door de leiding van een migrantenkerk opgestelde verklaring, zoals de Wid in artikel 3 lid 5 mogelijk maakt¹⁶, wordt vaak geen geloof gehecht. Zo'n eigen verklaring is overigens maar een jaar geldig. SKIN adviseerde kleine kerken - met verwijzing naar artikel 3 lid 2 van de Wid - om naar een notaris te gaan met de vraag om een verklaring dat ze een kerkgenootschap zijn. Maar hoe stelt een notaris vast dat hij te maken heeft met een kerkgenootschap? Hij kan vragen naar het statuut van de kleine kerk waaruit moet blijken dat het om een kerkgenootschap gaat. Maar meer dan eens heeft een op zichzelf staande migrantenkerk geen statuut. In de door de notaris op te maken acte moet onder meer de rechtsvorm worden vermeld. Vandaar het door notarissen veel gegeven advies een vereniging of een stichting op te richten. Van de ongeveer 200 migrantenkerken in de Amsterdamse Bijlmer heeft ongeveer 80% zich bij de Kamer van Koophandel laten inschrijven als vereniging of stichting, alléén maar om een bankrekening te kunnen openen en een huurcontract te kunnen sluiten. Intussen blijft intern de kerkelijke gang van zaken is als vanouds. De vereniging SKIN laat, gezien haar doelstelling, alleen kerkgenootschappen

¹⁴ Zie Karlijn Goossen. *Op weg naar kerkverzamelgebouwen voor migrantenkerken in: Migranten in Mokum, Amsterdam 2006.*

¹⁵ Wet identificatie bij financiële dienstverlening 1993 (Stb 273). Latere wijzigingen in de Wid zijn voor deze verhandeling niet relevant.

¹⁶ Artikel 3, lid 5 van de Wet identificatie bij dienstverlening (Wid) 1993 luidt: De identiteit van kerkgenootschappen, zelfstandige onderdelen hiervan of lichamen waarin zij zijn verenigd kan, onverminderd het tweede en derde lid, tevens worden vastgesteld aan de hand van een verklaring van de organisatie waarvan het kerkgenootschap, het zelfstandig onderdeel of het lichaam deel uitmaakt. Indien het kerkgenootschap, zelfstandig onderdeel of het lichaam geen deel uitmaakt van een organisatie, kan de identiteit worden vastgesteld aan de hand van een eigen verklaring van het kerkgenootschap of het lichaam, welke verklaring blijkt haar dagtekening niet langer dan een jaar tevoren mag zijn afgegeven.

als leden toe.¹⁷ Veel migrantenkerken leiden dus een dubbel leven. Ze dragen - in ieder geval als zij naar buiten treden en rechtshandelingen willen verrichten - de jas van een vereniging of een stichting als dekmantel.

Biedt registratie van kerkgenootschappen een oplossing?

4. Registratie van kerkgenootschappen

4.1 De oude lijst

Er was ooit een door de overheid bijgehouden lijst van kerkgenootschappen. En wel op grond van een bepaling in de Wet op de Kerkgenootschappen van 1853.¹⁸ Maar die lijst was er niet in het belang van de kerkgenootschappen, maar omdat de overheid op de hoogte wilde zijn van de in Nederland aanwezige godsdienstige organisaties. De registratie kwam in de plaats van het preventieve toezicht dat vóór 1848 door de overheid werd gehouden op het kerkelijk leven. In 1848 is de verhouding tussen kerk en staat zodanig gewijzigd, dat erkenning van kerkgenootschappen door de overheid niet meer aan de orde was. Maar de overheid wilde wel op de hoogte zijn van wat er op religieus erf in Nederland speelde. Men vreesde het verspreiden van allerlei voor de rust en de orde der maatschappij en de goede zeden verderfelijke leerstellingen en begrippen. De lijst werd dan ook, zolang als dat duurde, bijgehouden door het ministerie van Justitie. Op het eind kon een kerkgenootschap zich nog wel bij het ministerie van Justitie als kerkgenootschap bekend maken, maar dat werd niet meer geregistreerd. Het voorkomen van een kerkgenootschap op deze lijst had dan ook geen gevolgen; het verleende bij voorbeeld geen toegang tot het civiele rechtsverkeer. Het voorkomen op de lijst van kerkgenootschappen zou dus niet geholpen hebben bij het

¹⁷ Art. 4, lid 1 van de statuten van SKIN luidt: Leden van de vereniging kunnen uitsluitend zijn kerkgenootschappen bedoeld in artikel 2:2 lid 1 Burgerlijk Wetboek, zijnde een door migranten in Nederland gevormde christelijke geloofsgemeenschap, die de Heilige Schrift aanvaarden als de enige bron en norm voor haar getuigenis en dienst, de apostolische geloofsbijdenis aanvaarden als uitdrukking van het door de leden van die geloofsgemeenschap gemeenschappelijk beleden geloof en georganiseerd zijn aan de hand van een op schrift gesteld statuut tot regeling van haar leven en werken.

¹⁸ Wet tot regeling van het toezigt op de onderscheidene kerkgenootschappen (Vastgesteld den 10den en uitgegeven den 15den September 1853, Stb, no. 102).

Art. 1. Aan alle kerkgenootschappen is en blijft de volkomene vrijheid verzekerd, alles, wat hunne godsdienst en de uitoefening daarvan in hunnen eigen boezen betreft, te regelen. De bepalingen betreffende de inrigting en het bestuur worden, voor zooveel zij niet reeds aan Ons bekend zijn gemaakt, binnen eene maand na de afkondiging dezer wet, door de bestuurders of hoofden der kerkgenootschappen aan Ons medegedeeld. Nieuw te maken bepalingen worden mede vóór of bij het in werking brengen daarvan op gelijke wijze ter Onzer kennis gebracht.

Voor zooveel er zich onder de bepalingen, bij dit artikel bedoeld, eenige bevindt, welke de medewerking van het staatsgezag vereischt, wordt die medewerking niet verleend, tenzij de bepaling door Ons is goedgekeurd.

openen van een girorekening of het afsluiten van een huurcontract. Daarvoor bevatte de lijst van kerkgenootschappen ook te weinig gegevens, namelijk alleen maar de naam, de inrichting en het bestuur. Men placht wel bij de aanmelding de kerkorde als bijlage mee te sturen. Dit is in de praktijk echter onvoldoende voor de identificatie van het kerkgenootschap. Bovendien was het staan op de lijst van kerkgenootschappen uit de wet op de Kerkgenootschappen van 1853 civielrechtelijk irrelevant.¹⁹

4.2 *Registratie door de Kamer van Koophandel*

Geheel anders ligt dat bij de in 2007 bij wet geregelde opname van kerkgenootschappen in de basisregistratie van rechtspersonen door de Kamers van Koophandel.²⁰ Die registratie heeft een heel ander doel. De overheid beoogt daarmee voor zichzelf een administratieve lastenverlichting, doordat door registratie bij de Kamer van Koophandel de gegevens van alle rechtspersonen gemakkelijk te traceren zijn.²¹ Men hoeft dan alleen maar het handelsregister bij de Kamers van Koophandel te raadplegen. De verschillende overheidsinstanties hoeven dan niet langer zelf, zovaak als de wenselijkheid zich voordoet, de nodige gegevens te verzamelen. Bovendien beoogt de overheid bevordering van de rechtszekerheid in het economisch verkeer doordat het uitgebreide handelsregister de bekendheid met alle deelnemers aan het economisch verkeer mogelijk maakt. De overheid wil de huidige onzekerheid van zaken doen met niet in het handelsregister opgenomen deelnemers aan het economische verkeer verminderen. Dat geldt ook verenigingen van appartementseigenaren en kerkgenootschappen en ook publiekrechtelijke rechtspersonen zoals gemeenten en waterschappen. De registratie van kerkgenootschappen is dus niet meer een aangelegenheid van het ministerie van Justitie maar van het ministerie van Economische Zaken. In het handelsregister worden dan ook andere gegevens van kerkgenootschappen genoteerd. Eerst de zogenaamde authentieke gegevens waardoor het mogelijk is het kerkgenootschap te identificeren, zoals de naam, de rechtsvorm, de statutaire zetel. En vervolgens niet-authentieke gegevens die vereist zijn in verband met de doelstelling van het handelsregister: het bevorderen van de rechtszekerheid in het

¹⁹ De wet is op 20 april 1988 ingetrokken (stb. No. 157).

²⁰ Handelsregisterwet in werking getreden 1 juli 2008 (Stb 2007,153).

²¹ Artikel 2 Handelsregisterwet 2007: Er is een handelsregister van ondernemingen en rechtspersonen:

- a. ter bevordering van de rechtszekerheid in het economisch verkeer;
- b. voor de verstrekking van gegevens van algemene, feitelijke aard omtrent de samenstelling van ondernemingen en rechtspersonen ter bevordering van de economische belangen van handel, industrie, ambacht en dienstverlening;
- c. voor het registreren van alle ondernemingen en rechtspersonen als onderdeel van de gegevenshuishouding die bijdraagt aan het efficiënt functioneren van de overheid.

economische verkeer. Er dient immers voor een derde helderheid te zijn over de besluitvorming en de vertegenwoordiging.

4.3 *Het belang van de migrantenkerken*

Niet alleen de overheid heeft belang bij het bekend zijn van de kerkgenootschappen als deelnemers aan het civiele rechtsverkeer; de migrantenkerken hebben er ook groot belang bij: hun positie in de Nederlandse samenleving wordt erdoor een stuk duidelijker en steviger. Of het nu gaat om erkenning of herkenning, het is bevorderlijk voor hun bekendheid. Het zal voor hen een stuk gemakkelijker worden om zaken te doen, contracten te sluiten, onroerende zaken te kopen, erfgenaam te zijn enz.

Maar toch zijn er, juist vanuit de migrantenkerken en hun denkwereld, enkele vragen te stellen.

Allereerst over de inschrijving in het handelsregister zelf. Uit artikel 4 van Boek 2 BW is op te maken dat het bestaan van privaatrechtelijke rechtspersonen niet afhankelijk is van de inschrijving in het betreffende register van de Kamer van Koophandel. Dat geldt dan ook van kerkelijke rechtspersonen. Maar de vraag is dan, of ingeschreven staan in het handelsregister voorwaarde is voor het kunnen verrichten van externe rechtshandelingen. Wat is de zin van het hebben van rechtspersoonlijkheid als een organisatie geen zaken mag doen omdat deze niet in het handelsregister is ingeschreven? Kerkgenootschappen worden niet opgericht bij notariële acte. Het BW erkent de rechtspersoonlijkheid van kerkgenootschappen. Maar als die kerkgenootschappen pas mee mogen doen aan het burgerrechtelijke rechtsverkeer als ze zijn ingeschreven in het handelsregister, voegt dat dan toch eigenlijk niet een element toe aan artikel 2 van Boek 2 BW? Nu staat in dat artikel in lid 2, dat kerkgenootschappen worden geregeerd door hun eigen statuut, voor zover dit niet in strijd is met de wet. Dat betekent n.m.m. dat een criminele organisatie zich niet met een goed ogende kerkorde in de hand te buiten mag gaan aan onoorbare praktijken. Bekend is het geval van de zgn. Satanskerk op de Oudezijds Achterburgwal te Amsterdam.²² Maar de term 'voor zover dit niet in strijd is met de wet' kan toch niet betekenen dat behalve in artikel 2 Boek 2 BW ook nog door allerlei andere wetten condities gesteld mogen worden aan het bestaan en het in het economische verkeer functioneren van een kerkgenootschap?

En dan een tweede vraag: Voor de inschrijving in het handelsregister moeten een aantal authentieke en niet- authentieke gegevens worden

²² Zie arrest Hoge Raad 31 oktober 1986, waarin werd vastgesteld dat het niet ging om een kerkgenootschap maar om een seksclub, die fiscaal voordeel zocht in het zich presenteren als kerkgenootschap.

verstrekt.²³ Maar als een kerkgenootschap die gegevens niet verstrekken kan? De in artikel 3 van Boek 2 BW opgesomde privaatrechtelijke rechtspersonen moeten hun statuten openbaar maken door ze ter inzage te leggen bij de Kamer van Koophandel. Het ligt voor de hand dat kerkgenootschappen, die als zodanig worden opgenomen in het handelsregister, ook hun kerkorde bij de Kamer van Koophandel deponeren, hoewel dat nog niet is vastgesteld.²⁴

5. Evaluatie

In deze bijdrage is in het bijzonder aandacht besteed aan de positie van kleine kerken, geloofsgemeenschappen die geen deel uit maken van een bovenplaatselijke overkoepelende organisatie. In de meeste gevallen worden zij gevormd door migranten.

Het bestaan van verschillende van deze kleine kerken is vluchtig en de organisatie daarvan zwak, onduidelijk en onvoldoende afgestemd op de Nederlandse verhoudingen. Toch pogen zij deel te nemen aan het burgerrechtelijk rechtsverkeer door het huren van ruimte om haar bijeenkomsten te houden en het daartoe sluiten van een huurcontract en door het openen en hebben van een bankrekening.

Daartoe dienen zij zich op grond van de wet Wid bij het verrichten van een externe rechtshandeling te identificeren. De gegevens die zij bij gelegenheid omtrent zichzelf dienen te verstrekken zijn echter niet altijd concreet en duidelijk genoeg.

Registratie door opname in het handelsregister van de Kamer van Koophandel zou de identificatie kunnen vergemakkelijken. Echter, ook de Kamer van Koophandel zal ten behoeve van de registratie over bepaalde gegevens moeten kunnen beschikken. Bovendien is het de vraag of een Kamer van Koophandel zich in staat acht om te bepalen of zij inderdaad te maken heeft met een organisatie die aangemerkt kan worden als kerkgenootschap in de zin van art. 2:2 BW.

Om deze problemen te omzeilen ligt het voor de hand de geloofsgemeenschap te adviseren zich te organiseren als een vereniging of een stichting. Een vereniging en een stichting hebben echter een vaste, in

²³ Artikel 12 Handelsregisterwet 2007: In het handelsregister worden over een rechtspersoon opgenomen:

- a. een door een kamer toegekend uniek nummer;
- b. de naam;
- c. de rechtsvorm en de statutaire zetel;
- d. de datum van aanvang of beëindiging.

²⁴ Artikel 6, lid 3 Handelsregisterwet 2007: Bij algemene maatregel van bestuur wordt bepaald op welke wijze de organisatie waarvan een of meer kerkgenootschappen deel uitmaken, wordt ingeschreven in het handelsregister en tevens kan worden bepaald of en in hoeverre zelfstandige onderdelen of lichamen waarin zij zijn verenigd moeten worden ingeschreven in het handelsregister.

Boek 2 BW voorgeschreven vorm. Maar deze vorm is meestal niet in overeenstemming met de binnen de betreffende geloofsgemeenschap heersende opvattingen omtrent haar uiterlijke gedaante.

De voor de identificatie en voor de inschrijving in het handelsregister te stellen vraag naar de rechtsvorm kan niet simpel worden beantwoord met de mededeling dat het om een kerkgenootschap gaat.

Als een geloofsgemeenschap er toe over gaat al of niet met hulp van een deskundige verenigingsstatuten of stichtingsstatuten op te stellen, moet zij ook kans zien al of niet met hulp van een deskundige een bij haar opvattingen passende kerkorde op te stellen. Dat is een te stellen voorwaarde om als kerkgenootschap ingeschreven te staan in het handelsregister van de Kamer van Koophandel.

Drs. L. C. van Drimmelen is kerkjurist en adviseur van de vereniging SKIN.